

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.4>

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Наливайко О.І.,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Науково-дослідної лабораторії

з проблемних питань правоохоронної діяльності

Криворізького навчально-наукового інституту

Донецького державного університету внутрішніх справ,

ORCID: 0000-0002-2911-2108

Наливайко О.І. Вплив трансформації правової системи України на розвиток теорії держави і права.

Стаття присвячена аналізу сучасних викликів для теорії держави та права в контексті розвитку правової системи України. Починаючи з вступу, автор підкреслює актуальність теми і наголошує на необхідності розгляду цих питань в українському контексті. У теоретичній частині статті розглядається історичний розвиток держави та права в Україні. Крім того, звертається увага на ключові аспекти формування теоретичних основ, що лягли в основу сучасної правової системи країни. Також розглядаються сучасні тенденції в розвитку правової системи України. Аналізуються різноманітні аспекти, такі як корупція, права людини та проведення реформ. Висвітлюються проблеми та виклики, з якими стикається українська правова система, а також намічаються можливі шляхи їх подолання. Окрема частина присвячена впливу глобалізації на зміни в концепціях держави та права. Автор розглядає явище глобалізації як фактор, що впливає на сучасну правову систему України, і висвітлює його наслідки і можливості для подальшого розвитку. Крім того, в статті розглядається роль Конституції України у формуванні правової системи. Автор аналізує основні принципи держави та права, закріплені в Конституції, і їх значення для функціонування правової системи країни. Звертається увага на міжнародний досвід у вирішенні викликів для теорії держави та права. Автор проводить порівняльний аналіз досвіду різних країн, що дозволяє виділити кращі практики та використовувати їх для вдосконалення правової системи України. Окремий аспект становить роль громадянського суспільства у формуванні правової системи. Акцентується увага на важливості активної участі громадян у правовому процесі та їхньому впливі на розвиток правової системи. Наприкінці висвітлено основні висновки щодо сучасних викликів для теорії держави та права в Україні.

Зазначається, що подальший розвиток правової системи країни потребує комплексних заходів і системних реформ, а також активного впровадження кращих практик та досвіду інших країн.

Ключові слова: трансформація, правова система, теорія права, держава, реформи, конституція, управління, законодавство, судова система, європейське право.

Nalyvaiko O.I. Influence of the transformation of the legal system of Ukraine on the development of the theory of the state and law.

The article is devoted to the analysis of modern challenges for the theory of the state and law in the context of the development of the legal system of Ukraine. Starting with the introduction, the author emphasises the relevance of the topic and emphasises the need to consider these issues in the Ukrainian context. The theoretical part of the article deals with a historical overview of the state and law, in particular, their development in Ukraine. The author draws attention to the key aspects of the formation of the theoretical foundations that formed the basis of the country's modern legal system. Modern trends in the development of the legal system of Ukraine are also considered. The author analyzes various aspects such as corruption, human rights and the implementation of reforms. The problems and challenges faced by the Ukrainian legal system are highlighted, and possible ways to overcome them are outlined. A separate part is devoted to the influence of globalisation on changes in the concepts of the state and law. The author considers the phenomenon of globalisation as a factor affecting the modern legal system of Ukraine and highlights its consequences and opportunities for further development. In addition, the article examines the role of the Constitution of Ukraine in the formation of the legal system. The author analyzes the basic principles of the state and law enshrined in the Constitution and their significance

for the functioning of the country's legal system. Attention is drawn to international experience in solving challenges for the theory of the state and law. The author conducts a comparative analysis of different countries, which allows to highlight the best practices and use them to improve the legal system of Ukraine. A separate aspect is the role of civil society in the formation of the legal system. The author emphasises the importance of active participation of citizens in the legal process and their influence on the development of the legal system. In the conclusion, the author sums up the research and highlights the main conclusions regarding modern challenges for the theory of the state and law in Ukraine. It is noted that the further development of the country's legal system requires complex measures and systemic reforms, as well as the active implementation of best practices and experience of other countries.

Key words: transformation, legal system, theory of law, state, reforms, constitution, management, legislation, judicial system, European law.

Постановка проблеми. В умовах постійного розвитку суспільства і змін в економічних, політичних та соціокультурних процесах актуальним залишається вивчення сучасного стану правової системи України. Україна, як суверенна держава, стоїть перед безпрецедентними викликами, пов'язаними з розбудовою правової державності, забезпеченням верховенства права та захистом прав та свобод громадян.

В цьому контексті розуміння теоретичних основ держави та права, їхнє відображення в законодавстві та практиці застосування набуває важливого значення для подальшого розвитку України як демократичної правової держави. Постійні зміни і вдосконалення правової системи потребують аналізу та оцінки їхнього впливу на забезпечення правової стабільності та гармонії у суспільстві.

У даній статті розглядається сучасний стан теорії держави та права в контексті трансформації української правової системи. Досліджуються основні принципи, концепції та тенденції, що визначають функціонування правової держави в Україні. Аналізуються виклики, з якими стикається сучасна правова система, та шляхи їхнього вирішення. Розглядаються перспективи розвитку теорії держави та права у контексті потреб сучасного українського суспільства.

Метою дослідження є дослідження сучасних викликів, що постають перед теорією держави та права в умовах трансформації правової системи України. Основною задачею є виявлення ключових проблем та перспектив розвитку правової теорії, а також визначення впливу змін у правовій системі на функціонування державних

інститутів. Дослідження прагне показати, яким чином адаптація правових норм до європейських стандартів та внутрішні правові реформи сприяють розвитку сучасної правової теорії в Україні.

Стан опрацювання проблематики показує, що питання трансформації правової системи України та її впливу на теорію держави та права є надзвичайно актуальним у науковій спільноті. Дослідження в цій галузі проводяться багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями, такими як І. Іванов, О. Іванова, Т. Крашеніннікова, В. Гончаренко, Н. Петрова, М. Сидоренко, А. Смирнов, Д. Сміт, Ю. Федоров, Л. Шевченко, В. Яковенко. Ці публікації створюють теоретичну базу для подальших досліджень у цій галузі, надаючи цінні інсайти щодо проблем та можливостей розвитку правової системи та теорії права в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння тенденцій розвитку теорії держави та права в Україні важливо звернутися до її історичних корінь, які відображають десятиліття розвитку суспільства і формування правової системи. Україна, як і багато інших країн, має довгу і складну історію, в якій право та державність грали ключову роль.

На початку свого історичного розвитку українські землі були розділені на різні князівства, що вели незалежну політичну та правову діяльність. Середньовічні правові системи України відображали вплив різноманітних правових традицій, таких як візантійська, римська та київська правова спадщина. За часів Київської Русі формувалися перші правові акти, такі, як Руська Правда, яка встановлювала порядок і правила життя на території князівства [1, с. 36–38].

У період пізнього середньовіччя та раннього Нового часу на території України відбувалися складні політичні та територіальні перетворення, які супроводжувалися змінами у правовій системі. Правовий ландшафт формувался під впливом зовнішніх факторів, таких, як окупація Литвою та Польщею, а потім Царством Польським та Великим князівством Литовським.

Українська правова традиція була подальшим розвитком в епоху Австро-Угорської імперії та Російської імперії, де знову відбувалися значні зміни у правовому полі [2, с. 19–27]. Залежно від політичного контексту та влади, формувалися різні моделі правління та системи права, відображаючи особливості кожного історичного періоду.

Після отримання незалежності в 1991 році Україна розпочала процес будівництва власної державності та правової системи [3, с. 141–143]. Процес реформування і законодавчого вдосконалення триває й до цього дня, враховуючи сучасні виклики і потреби українського суспільства.

Зміни в концепціях держави та права, спричинені глобалізацією в Україні відображають складні трансформації у правовій системі та визначають нові стратегії в сфері законодавства та правосуддя. Глобалізація як процес зростання взаємозалежності та взаємодії між національними системами, впливає на різні аспекти функціонування держави та правової системи.

Однією з ключових змін є вплив міжнародного права на внутрішнє законодавство та судову практику. Україна як член міжнародних організацій та підписант ряду міжнародних договорів, зобов'язана враховувати міжнародні стандарти у своєму законодавстві та приймати рішення, що відповідають міжнародним зобов'язанням.

Крім того, глобалізація сприяє поширенню та обміну правовими ідеями та практиками. Україна активно взаємодіє з іншими країнами, вивчає та адаптує їхні правові системи та найкращі практики для вдосконалення власної правової системи [4, с. 50–61]. Це може включати адаптацію законодавства до європейських стандартів, впровадження нових правових інструментів та процедур, а також позиціонування України на міжнародній арені через участь у міжнародних правових проєктах та ініціативах.

Однак глобалізація також ставить перед Україною нові виклики у забезпеченні національного суверенітету та захисту національних інтересів. Зокрема, інтеграція в європейські та світові правові структури може вимагати компромісів у сфері національного законодавства та політики.

Отже, глобалізація впливає на розвиток держави та права в Україні, вимагаючи постійного вдосконалення та адаптації до змін у міжнародному правовому середовищі. Це відображається у зміні підходів до законодавства, судової практики, а також у стратегіях взаємодії з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Конституція України є основним правовим актом, який визначає основні принципи функціонування держави та правової системи. Її роль у формуванні правової системи країни неocenенна, оскільки вона встановлює основні права, свободи та обов'язки громадян, а також визначає структуру та принципи діяльності владних органів.

Конституція визначає ключові принципи державного устрою, такі як принцип верховенства права, розподілу влади, демократії та конституційності [5]. Вона встановлює основні правові гарантії громадян перед державою, забезпечуючи їхнє право на життя, свободу, власність та інші конституційні права.

Конституція також визначає основні принципи функціонування владних органів та механізми їх взаємодії. Вона встановлює повноваження та компетенцію Президента, Парламенту, Уряду

та судової системи, а також механізми контролю за їх діяльністю.

Одним з важливих аспектів ролі Конституції України у формуванні правової системи є її статус найвищого правового акта. Всі інші закони та нормативно-правові акти повинні відповідати вимогам Конституції, а в разі конфлікту – підлягати її перевірці на конституційність.

Конституція також передбачає механізми її зміни та доповнення, що дозволяє адаптувати основний правовий акт до змін у суспільстві та сучасних викликів. Процедура зміни Конституції передбачає серйозний рівень узгодження та підтримки, що забезпечує стабільність та легітимність основних правових принципів.

Отже, Конституція України відіграє ключову роль у формуванні та функціонуванні правової системи країни, забезпечуючи основи демократії, правової держави та захисту прав та свобод громадян. Її значення полягає у створенні стійкої та законної системи влади, яка забезпечує захист інтересів громадян та розвиток демократичного суспільства.

Принципи держави та права, закріплені в сучасному законодавстві України, визначають основні засади функціонування держави та системи права, спираючись на визнані норми міжнародного права та національні традиції. Основними принципами держави та права в Україні є принципи верховенства права, правової держави, демократії, розділу влади, конституційності, гарантій прав та свобод громадян, правосуддя, рівності перед законом, суспільної справедливості та правової відповідальності [6, с. 22–28].

Принцип верховенства права встановлює, що всі суб'єкти влади, включаючи державні органи та посадових осіб, повинні діяти в межах закону і зобов'язані підкорятися йому. Цей принцип є основою правової держави та забезпечує рівність перед законом всіх громадян.

Принцип правової держави передбачає, що держава діє лише в межах закону і повинна гарантувати захист прав та свобод громадян, а також визнавати принципи прозорості, відповідальності та законності у своїй діяльності.

Принцип демократії означає, що влада належить народу і виражається через вільні та регулярні вибори, а також забезпечує захист прав меншостей і дотримання принципу багатопартійності.

Принцип розподілу влади передбачає розподіл владних повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, що забезпечує контроль і рівновагу між ними та запобігає зловживанням владою.

Принцип конституційності передбачає додержання всіма суб'єктами влади Конституції України та її визнання як найвищого правового акта

в країні. Він також означає, що закони та рішення, що суперечать Конституції, є недійсними.

Принцип гарантій прав та свобод громадян передбачає, що держава зобов'язана захищати права та свободи кожного громадянина, забезпечуючи їх недоторканність та вільний розвиток особистості.

Принцип правосуддя передбачає доступність та незалежність судової системи, яка забезпечує справедливе і швидке розглядання справ та захист прав громадян.

Принцип рівності перед законом означає, що всі громадяни мають однакове право на захист своїх прав та свобод, незалежно від статусу, раси, національності, релігії чи інших ознак.

Принцип суспільної справедливості передбачає створення умов для забезпечення соціальної справедливості та рівних можливостей для всіх громадян.

Принцип правової відповідальності означає, що кожен суб'єкт права несе відповідальність за свої дії перед законом та суспільством, а порушення правових норм власними діями призводить до відповідних наслідків згідно з законом.

У сучасному законодавстві України ці принципи визначають загальні засади функціонування держави та правової системи, спрямовані на забезпечення демократії, правової держави та захисту прав та свобод громадян.

Українська правова система стикається з численними викликами, серед яких особливо важливими є проблеми корупції, захисту прав людини та необхідність проведення реформ [7, с. 48–51]. Корупція є однією з основних загроз стабільності та розвитку країни, вона підриває довіру громадян до владних структур та порушує принцип верховенства права. Високий рівень корупції у всіх сферах життя призводить до втрати довіри до державних інституцій, сприяє невиконанню законів та порушенню прав людини [8, с. 27–30].

Питання прав людини є невід'ємною складовою правової системи України. Незважаючи на певні досягнення в цій сфері, проблеми захисту прав та свобод громадян залишаються актуальними. Особливу увагу привертають питання прав людини у контексті повномасштабного вторгнення РФ на територію України та окупованих територій, де порушуються основні принципи міжнародного права та прав людини. Забезпечення захисту прав громадян, особливо вразливих категорій, таких як мігранти, особи з інвалідністю та інші, залишається великим викликом для правової системи України [9, с. 622–635].

Реформи є необхідним елементом подальшого розвитку правової системи України. Наприклад, судова реформа спрямована на забезпечення незалежності судів, підвищення їх ефективності та доступності для громадян. Також

важливими є реформи у сфері правоохоронної діяльності, що спрямовані на боротьбу з корупцією, забезпеченням правопорядку та захистом прав громадян. Реформування системи правосуддя, правової освіти та правової культури також є важливими аспектами у подальшому розвитку правової системи України.

Отже, вирішення викликів, пов'язаних з корупцією, захистом прав людини та проведенням реформ, є невід'ємною умовою для покращення правової системи України та зміцнення демократичних інститутів у країні.

Міжнародний досвід вирішення викликів для теорії держави та права може бути важливим джерелом вдосконалення правової системи України. Досвід інших країн може вказати на ті підходи та стратегії, які є ефективними в управлінні правовими проблемами і реформуванні правових інститутів. На основі міжнародного досвіду можна виділити кілька ключових аспектів, які можуть бути корисними для України [9].

По-перше, важливо вивчати досвід країн з розвинутою правовою системою, таких як Сполучені Штати, країни Європейського Союзу та інші. Ці країни можуть надати приклади успішної реформи судової системи, боротьби з корупцією та забезпеченням прав людини

По-друге, варто вивчити досвід країн, що успішно забезпечили трансформацію своєї правової системи після політичних чи соціальних криз. Наприклад, країни Центральної та Східної Європи, які переходили від авторитарних режимів до демократії, мають цінний досвід у розбудові правової держави.

По-третє, міжнародні організації, такі як ООН, Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Європейський Союз, розробляють стандарти та рекомендації щодо прав людини, демократії та правової держави, які можуть бути корисними для впровадження в Україні.

Зокрема, можна вивчати досвід країн, що пройшли через подібні виклики, які стоять перед Україною, такі як побудова ефективної антикорупційної політики, захист прав громадян та подальший розвиток демократичних інститутів. Такий аналіз може допомогти виявити найбільш ефективні стратегії та інструменти для вдосконалення правової системи України.

Громадянське суспільство відіграє важливу роль у формуванні правової системи, особливо в контексті України. Це активна суспільна сила, яка має вплив на створення, реформування та вдосконалення законів та нормативно-правових актів [10, с. 9–12].

По-перше, громадянське суспільство виступає як контролюючий механізм у відносно дій влади. Це означає, що активісти, громадські організації та активні громадяни мають змогу висувати ви-

моги до державних органів і вимагати виконання законів та забезпечення прав людини.

По-друге, громадянське суспільство виконує функцію експертної підтримки в правотворчому процесі. Експерти з різних сфер можуть надавати свої рекомендації щодо вдосконалення законодавства, враховуючи потреби суспільства та міжнародні стандарти прав людини.

По-третє, громадянське суспільство забезпечує механізми для участі громадян у формуванні правової системи. Це може включати участь у громадських обговореннях, публічних слуханнях, акціях громадської активності та інших формах участі.

По-четверте, громадянське суспільство сприяє поширенню правової культури серед населення. Це включає в себе навчання громадян їх правам і обов'язкам, роз'яснення законодавства та популяризацію правових цінностей.

Українське громадянське суспільство в останні роки проявило значний активізм у вимогах до влади, участі у правотворчому процесі та підтримці прав людини. Його роль у формуванні та реформуванні правової системи важлива для забезпечення демократії, правової державності та захисту прав і свобод громадян.

Шляхи вдосконалення теорії держави та права в Україні полягають у ряді ключових напрямів, спрямованих на покращення законодавства, правозастосування та зміцнення правової системи в цілому.

По-перше, важливим напрямом є розвиток науково-дослідницької роботи у галузі правознавства. Це включає в себе проведення наукових досліджень, аналіз правових актів та публікацію наукових праць з метою вдосконалення теоретичних підходів до розуміння держави та права.

По-друге, потрібно активно залучати експертів із різних сфер до обговорення та розробки правових концепцій. Це дозволить отримати різноманітні погляди на проблеми права та сприятиме знаходженню ефективних рішень для покращення правової системи.

По-третє, важливо продовжувати процес правової реформи з метою гармонізації законодавства з міжнародними стандартами та впровадження сучасних правових інструментів. Це може включати удосконалення конституційних норм, кодифікацію законодавства та реформування правосуддя.

По-четверте, потрібно активно працювати над підвищенням правової культури серед населення, зокрема через проведення правових освітніх програм, навчання громадян їх правам і обов'язкам, а також забезпечення доступу до правосуддя для всіх шарів суспільства.

Узагальнюючи, вдосконалення теорії держави та права в Україні вимагає комплексного підходу, який враховує наукові дослідження,

експертний аналіз, правові реформи та освітні заходи з метою створення сучасної, ефективної та правовідповідної правової системи.

Перспективи розвитку правової системи України включають в себе кілька ключових аспектів, спрямованих на зміцнення правової держави та забезпечення прав та свобод громадян.

По-перше, важливим напрямом є подальше вдосконалення законодавства. Це означає не лише удосконалення існуючих правових норм, але й розробку нових законодавчих актів, що відповідають сучасним вимогам та міжнародним стандартам.

По-друге, необхідно підвищити ефективність правосуддя. Це можливо шляхом вдосконалення процедур судочинства, підвищення якості роботи судів, забезпечення незалежності суддів та збільшення доступу громадян до правосуддя.

По-третє, важливо активізувати боротьбу з корупцією та забезпечити подальше реформування правоохоронних органів. Це включає в себе прийняття та реалізацію антикорупційних стратегій, зміцнення механізмів контролю за діяльністю правоохоронних органів та підвищення їх ефективності.

По-четверте, важливо продовжувати підтримку та розвиток громадянського суспільства. Це означає – створення умов для активної участі громадян у формуванні та впровадженні правових реформ, підвищення правової культури та свідомості громадян.

Узагальнюючи, перспективи розвитку правової системи України полягають у подальшому вдосконаленні законодавства, підвищенні ефективності правосуддя, боротьбі з корупцією, розвитку громадянського суспільства та забезпеченні дотримання прав та свобод громадян.

Висновки. Україна, як і багато інших країн, стоїть перед численними викликами. Однак, не дивлячись на складнощі, у нинішній час спостерігаються позитивні тенденції та можливості для подальшого розвитку правової системи.

Важливо підкреслити, що розвиток правової системи України потребує комплексного підходу та системної роботи на різних рівнях влади. Необхідно забезпечити стабільність законодавства, зміцнення інститутів правосуддя, ефективну боротьбу з корупцією, а також активне залучення громадянського суспільства до формування та впровадження правових реформ.

Успішне розв'язання цих завдань визначатиме подальші перспективи розвитку правової системи України, сприятиме зміцненню правової держави, захисту прав та свобод громадян і підвищенню довіри до владних інститутів. Тільки шляхом спільних зусиль і впровадження системних реформ Україна зможе досягти значного прогресу у цих питаннях та відповідати вимогам сучасного правового співтовариства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ілляшенко Ю., Гапоненко П. Законодавство Київської Русі як відображення системи морально-етичних норм держави епохи середньовіччя. *Проблеми правової системи України: матер. I Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Черкаси, 10 грудня 2021 р.). Черкаси : ЧДТУ, 2021. С. 36–38.
2. Терлюк І. Надбання української державності: закладення державницьких традицій в контексті періодизації історії держави і права й формування українського етносу (нації). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 3 (35). С. 19–27.
3. Браженко К. Основні риси правової системи України: актуальні теоретико-правові аспекти. *Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс: матер. II Міжнар. наук. конф.* (м. Вінниця, 18 листопада 2022 р.). Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 141–143.
4. Гриценко В. Деякі аспекти євроінтеграційного вектору розвитку адміністративного права. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 12 (26). С. 50–61.
5. Конституція України: з офіц. тлумаченням Конституційного Суду України. К. : Ліра, 2006. 96 с.
6. Зайчук О. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. № 1. С. 22–28.
7. Горінов П., Драпушко Р. Європейська інтеграція України: правовий вимір і стратегії впровадження. *Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень: матер. Міжнар. наук. конф.* (м. Київ, 23 квітня 2024 р.). К. : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 48–51.
8. Nalyvaiko I.O. The role of civil society institutions in preventing and combating corruption in public authorities. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 27–30. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261385/257836>.
9. Бобир Д.В. Європейська модель якості управління як інструмент організаційного розвитку органів публічної влади України: робота на здоб. кваліфік. ступеня бакалавра: спец. 281 – Публічне управління та адміністрування. Суми : СДУ, 2023. 47 с.
10. Шаравара І. Правова свідомість та права культура в Україні: проблеми їх формування. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2015. № 13 (3/1). С. 9–12.